

Латкіна С.А.,
старший викладач кафедри економіки і підприємництва,
Херсонський національний технічний університет

Мешкова-Кравченко Н.В.,
старший викладач кафедри економіки і підприємництва,
Херсонський національний технічний університет

ПІДПРИЄМНИЦЬКІ РИЗИКИ В ІННОВАЦІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Латкіна С.А., Мешкова-Кравченко Н.В. Підприємницькі ризики в інноваційній діяльності підприємства. У статті висвітлено теоретичний підхід до комплексного оцінювання ризиків у діяльності підприємства. Доведена необхідність обґрунтовано вибирати інноваційні проекти, а також розроблено рекомендації щодо обмеження ризику під час їх реалізації. Проведення найбільш ретельної попередньої оцінки ризику інноваційних проектів впливає на ефективність інноваційної діяльності підприємства. Встановлено, що ризик є елементом прийняття будь-якого управлінського рішення. Розглянуто схему існування невизначеності у процесі діяльності промислового підприємства.

Ключові слова: підприємницький ризик, невизначеність, обґрунтування, інноваційний проект, інноваційна діяльність.

Латкина С.А., Мешкова-Кравченко Н.В. Предпринимательские риски в инновационной деятельности предприятия. В статье освещен теоретический подход к комплексной оценке рисков в деятельности предприятия. Доказана необходимость обоснованно выбирать инновационные проекты, а также разработаны рекомендации по ограничению риска при их реализации. Проведение наиболее тщательной предварительной оценки риска инновационных проектов влияет на эффективность инновационной деятельности предприятия. Установлено, что риск является элементом принятия любого управленческого решения. Рассмотрена схема существования неопределенности в процессе деятельности промышленного предприятия.

Ключевые слова: предпринимательский риск, неопределенность, обоснование, инновационный проект, инновационная деятельность.

Latkina S.A, Mieshkova-Kravchenko N.V. Entrepreneurial risks in the innovation activity of the enterprise. In the article the theoretical approach to complex risk assessment in the activity of the enterprise is highlighted. The need to choose innovative projects in a rational way, as well as the development of recommendations for limiting risks in their implementation. The most thorough preliminary estimation of the risk of innovation projects affects the effectiveness of the innovation activity of the enterprise. It is established that risk is an element of making any managerial decision. The scheme of existence of uncertainty in the process of activity of the industrial enterprise is considered.

Key words: entrepreneurial risk, uncertainty, justification, innovation project, innovation activity

Постановка проблеми. Сучасні ринкові умови господарювання приводять до необхідності враховувати підприємницькі ризики, що в перспективі забезпечить підприємству запланований фінансовий результат та збільшить ймовірність одержання такого результату. Високий ризик, дія якого підсилюється через негативні процеси, які відбуваються останніми роками в економіці країни, являється одним із чинників, що стримують інноваційну діяльність вітчизняних підприємств. Це зумовлює потребу у проведенні найбільш ретельної попередньої оцінки ризику інноваційних проектів, можливості здійснення яких розглядаються на підприємствах, а також ретельнішому відборі цих проектів і розробленню заходів щодо обмеження ризику в інноваційній діяльності підприємств [1].

На законодавчому рівні встановлено, що підприємницька діяльність є ризиковою, бо багато рішень суб'єкта господарської діяльності доводиться приймати в умовах невизначеності. Кризові явища спричинили зростання можливості настання багатьох ризиків для

більшості господарюючих суб'єктів, особливо малих та середніх підприємств. Для виявлення ризиків необхідно чітко знати їхню сутність, чинники, які спричиняють та сприяють їх поширенню. Категорії «невизначеність» і «ризик» є невіддільними складниками умов підприємницької діяльності, тому визначення цих категорій для суб'єкта господарювання є важливим. За таких умов важливо вчасно помітити зміни, які впливають на діяльність підприємства, аналізувати тенденції їхнього розвитку, вчасно відреагувати та скоригувати господарську діяльність, щоби спрямувати зусилля на ліквідацію або зменшення негативних наслідків (ризик) на господарську діяльність підприємства загалом.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Обґрунтування сутності ризиків, класифікації, причин їх виникнення, розробленню методик оцінки та визначення шляхів зменшення їх ступеня й управління ними знайшли висвітлення у працях І.Т. Балабанова, А.П. Альгіна, П.І. Верченка, В.В. Вітлінського, Ю. Дегтярєва, Р. Кіні та ін.

Дослідник В. Вітлинський пропонує під час оцінювання підприємницького ризику враховувати лише несприятливі події та їхні негативні наслідки. Визначає джерела ризику як чинники (процеси, явища), які спричиняють невизначеність, конфліктність. Але, як свідчать інші дослідження, такий підхід недостатньо відображає сутність підприємницького ризику. Економіст Р.В. Пікус вважає, що підприємницький ризик – це прийняття рішень, спрямованих на максимізацію доходу в умовах невизначеності обставин.

Вчені Ю. Дегтярьова, Р. Кіні пропонують визначати наявність ризиків за допомогою методів економіко-математичного моделювання. Ю. Дегтярьова пропонує під час прийняття управлінських рішень використовувати методи теорії ігор. Вона вважає, що цей метод допоможе підприємству протистояти несприятливим ситуаціям і приймати ефективні управлінські рішення. Питання оцінки ризику знайшли відображення у дослідженнях таких учених, як І.Р. Бузько, Д.К. Воронков, В.Н. Гунін, С.М. Ілляшенко, В.Г. Мединський, Л.Г. Шаршукова, І.М. Труніна та ін. Ці дослідники пропонують поряд із загальними критеріями вимірювання ризику у господарській діяльності підприємства використовувати специфічні критерії, які враховують особливості інноваційної діяльності підприємства. Пропоновані критерії базуються переважно на використанні експертного методу оцінки ризику, що дає змогу певною мірою врахувати такі особливості інноваційної діяльності підприємства, як унікальність розроблюваних інновацій, відсутність аналогів для порівняння, відсутність репрезентативних вибірок для використання статистичних вимірювачів ризику та ін.

Формулювання цілей статті. Метою статті є розгляд впливу підприємницького ризику та невизначеності на ефективність інноваційної діяльності підприємства.

Виклад основного матеріалу. Ризик – об’єктивно неминучий елемент прийняття будь-якого управлінського рішення через те, що невизначеність – неминуча характеристика умов господарювання. Він має місце тільки там, де може бути як мінімум два і більше можливих альтернативних результатів. У ситуації, коли можливий тільки один результат, ризику немає, оскільки альтернативи відсутні. Більшість управлінських рішень підприємства приймається в умовах невизначеності та економічного ризику. Щоб вижити, підприємствам потрібно не уникати ризику, а вміти правильно оцінювати його ступінь і безпосередньо управляти ним з метою обмеження. Підприємствам необхідне своєчасне враху-

вання факторів ризику під час прийняття управлінських рішень; кваліфікована організація процесу управління ризиковою ситуацією, що спрямована на забезпечення адаптації діяльності підприємства до мінливих умов зовнішнього та внутрішнього середовища [2].

Для того щоб охарактеризувати поняття «ризик», розглянемо, що таке ситуація ризику. Кожна людина у побутовій, виробничій та інших видах діяльності постійно стикалася із ситуаціями, коли вона не має однозначного рішення, але обов’язково потрібно зробити вибір одного з декількох варіантів рішень, які мають різну ймовірність здійснення. Акт розуміння людиною того, що вона стикнулася із ситуацією ризику можна охарактеризувати терміном «усвідомлення ризику». Це необхідний компонент, що пов’язує наявну ситуацію ризику і безпосередню ризикову дію, оскільки усвідомлення змісту ситуації ризику дає людині змогу зняти її шляхом вибору і реалізації однієї з наявних альтернативних дій. Ризик є наслідком прийняття рішення в умовах невизначеності. Невизначеність у результаті мають більшість господарських рішень, наслідки яких проявляються в майбутньому.

Розрізняють такі види причин виникнення невизначеностей:

- нестабільність багатьох процесів і явищ, що впливають на економіку;
- різний рівень інформованості учасників ринкових угод;
- конфліктність і багатокритеріальність під час оцінки рішень;

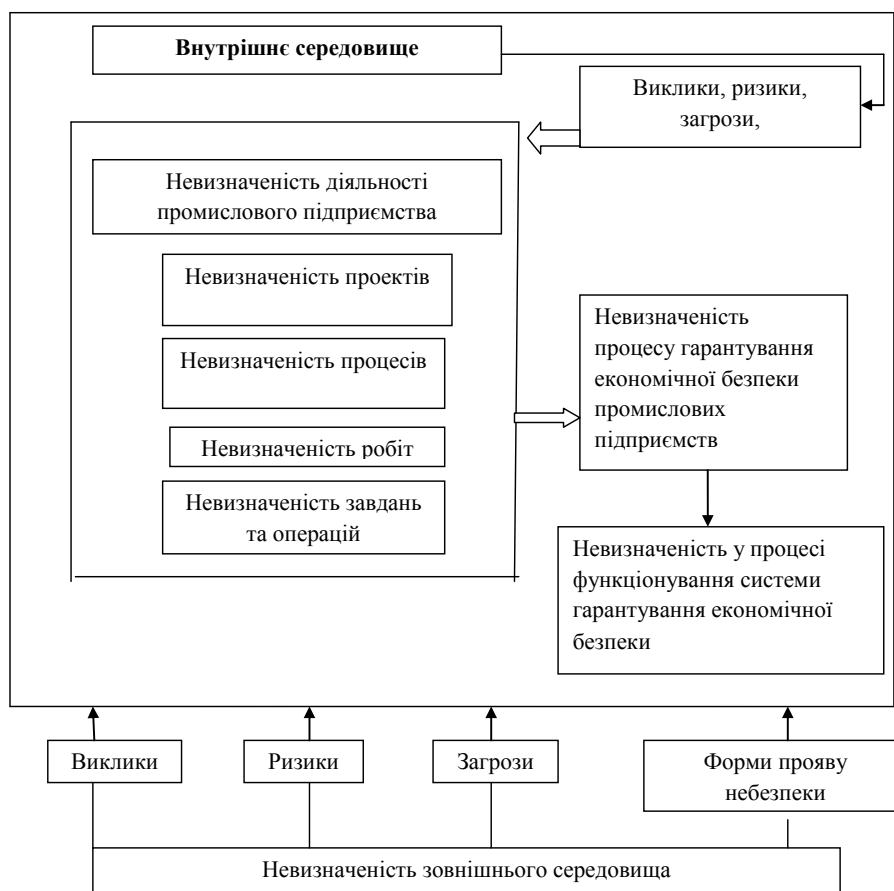

Рис. 1. Структурна схема існування невизначеності у процесі діяльності промислового підприємства [3]

– неповнота, неточність та суперечливість інформації.

Важливість невизначеності полягає в тому, що вона є чинником, який не дозволяє досягнути бажаних показників діяльності, в тому числі високого рівня гарантування економічної безпеки. Невизначеність характеризують фактори внутрішнього та зовнішнього середовища, ступінь впливу та/або значення яких частково відомі або невідомі повністю [4].

Загалом невизначеність у моделях прийняття рішень представлена наявністю декількох можливих розв'язків кожної альтернативної ситуації. Невизначеність характеризується такими поняттями, як непередбачуваність, випадковість, неоднозначність, нечіткість. У разі притаманності зазначених характеристик управлінським рішенням останні не можуть визначати гарантований результат альтернативної ситуації. За таких умов обов'язковим є дослідження або всіх можливих, або найбільш імовірних результатів.

Структурна схема існування невизначеності у процесі діяльності промислового підприємства наведена на рис. 1.

Невизначеність можна поділити на два види: невизначеність середовища; невизначеність особистісна [5].

Невизначеність середовища зумовлюється неповнотою інформації про фактори впливу внутрішнього і зовнішнього середовища, а особистісна – неоднозначністю сприйняття однієї і тієї самої ситуації різними людьми залежно від мотивів, рівня знань та досвіду, думок, емоційного стану тощо.

Здебільшого невизначеність щодо діяльності промислового підприємства втілюється в загрозованих ситуаціях, виникнення яких у процесі гарантування економічної безпеки може мати значні негативні наслідки. Зважаючи на те, що діяльність підприємства постійно зазнає впливу деструктивних факторів внутрішнього і зовнішнього середовища, виникає необхідність визначення діапазону значень показників тієї чи іншої функціональної складової частини діяльності, які дають змогу підтримувати належний рівень економічної безпеки, а також під час їх впливу настає ситуація, що потребує термінового втручання з метою її стабілізації. Але управлінським рішенням, які приймаються для нейтралізації впливу згаданих факторів, також притаманна невизначеність, що розуміється як форма діалектичного зв'язку – необхідного та випадкового [6].

Причинами невизначеності можуть бути: випадкові помилки управлінського персоналу; непередбачені зміни умов розвитку внутрішнього і зовнішнього середовища; неминучі похибки в аналізі складної системи «природа – суспільство – підприємство – колектив – людина»; запізнення у використанні новітніх розробок НТП; об'єктивний або суб'єктивний вплив людського фактора тощо [6].

Поява підприємницьких ризиків зумовлена численними факторами – умовами, які можуть викликати та спричинити невизначеність результатів здійснення господарської діяльності. Економістами запропоновано такі основні критерії визначення факторів підприємницького ризику, як джерело виникнення (зовнішні та внутрішні фактори) і ступінь впливу (фактори прямої та непрямой дії). Фактори прямої дії безпосередньо впливають на результати підприємницької діяльності та рівень ризику. Фактори непрямой дії не впливають

безпосередньо на ці процеси, але зумовлюють їх зміну. Параметри, що характеризують внутрішню діяльність підприємства, є внутрішніми; зовнішніми факторами є параметри, що характеризують зовнішнє середовище суб'єкта господарювання. Основними внутрішніми факторами ризику залежно від сфер господарської діяльності підприємства вважають виробництво, обіг, управління. До зовнішніх належать ризики, безпосередньо не пов'язані з діяльністю підприємця. Йдеться про непередбачені зміни законодавства, що регулює підприємницьку діяльність; нестійкість політичного режиму в країні діяльності та інші ситуації, а відповідно, і про втрати підприємців, що виникають у результаті війни, що почалася, націоналізації, страйків.

Ступінь ризикованості залежить від розмірів підприємства, кількості працівників, величини активів, частки ринку збуту, обсягів продукції. З цього погляду можна виділити такі групи підприємств: найбільш ризикові (заводи-«гіганти», фабрики, оскільки вони ресурсомісткі, мають значний розмір грошового обігу, велику кількість працівників); підприємства середнього ступеня ризикованості (сільськогосподарські підприємства, оскільки їхня діяльність залежить від природних умов, основним засобом виробництва є земля, від ефективності використання якої залежить результативність роботи підприємства); найменш ризикові (малі підприємства, агрофірми, фермерські господарства, оскільки вони невеликі за розміром, випускають незначні обсяги продукції, мають місцеві ринки збуту).

Обґрунтованим ризик може вважатися після проведення його кількісного та якісного аналізу та оцінювання. Тільки співвідношення можливостей отримання вигод від ризику та імовірних збитків від реалізації ризикової ситуації дасть змогу визначити прийнятний рівень ризику.

Якісний аналіз ризиків полягає у визначенні можливих ризиків, що мають істотний вплив на результати реалізації інноваційного проекту.

Основними результатами якісного аналізу ризиків є [7]:

- виявлення конкретних ризиків інноваційного проекту та причин, що їх породжують;
- аналіз і вартісний еквівалент прогнозованих наслідків можливої реалізації визначених ризиків;
- пропозиція заходів щодо мінімізації збитку та їхньої вартісної оцінки.

Після етапу якісного аналізу проводиться кількісна оцінка ризиків.

Методами кількісного аналізу ризиків, що використовуються найчастіше, є аналіз чутливості (уразливості), метод експертних оцінок, статистичний метод, метод критичних значень, метод аналогій, аналіз сценаріїв, «дерево рішень», імітаційне моделювання ризиків за методом Монте-Карло. Інвестиційні ризики вимірюються різними методами. Одним із методів аналізу ризикованості інвестиційного проекту є аналіз чутливості реагування. Мета методу – виявити, наскільки чутливо реагує чиста теперішня вартість чи внутрішня норма окупності на зміну певних факторів. Із двох проектів чутливіший до змін вважається ризикованішим. Методи імітації, статистичні та експертні методи також дають змогу виявити та виміряти ризик. Експерти, імітуючи різні обставини, в яких може здійснюватися проект, розраховують показники чистої теперішньої вартості, а також супроводжують свої оцінювання даними про ймо-

вірність виникнення певних подій. Що вище значення показників варіації, тобто чим більшим буде відхилення очікуваного показника ефективності від його середньої очікуваної величини, тим більш ризикованим є інвестиційний проект. Важливим складником оцінки ризиковості інвестиційних проектів є аналіз беззбитковості, у процесі якого визначають точку беззбитковості, в якій надходження від реалізації проекту покривають витрати, а величина прибутку дорівнює нулю. Точка беззбитковості може бути розрахована в натуральних одиницях чи у вигляді коефіцієнта використання виробничих потужностей. Що вищою є точка беззбитковості, тим вищий ризик, оскільки більший обсяг надходжень необхідний для забезпечення рентабельності проекту. Для того щоб прийняти остаточне рішення про доцільність вибору інвестиційного проекту, необхідно зіставити показники його ефективності та ризику. Ефективніші проекти, як правило, і є більш ризикованими [8].

Узагальнюючи ж процес аналізу ризику, його можна звести до виявлення можливих варіантів розв'язку проблеми; визначення потенційних наслідків реаліза-

ції прийнятого ризику; інтегральної оцінки ризику, яка включає кількісний і якісний аспект.

Висновки. Підбиваючи підсумок, необхідно зазначити, що ризик як суб'єктивно-об'єктивна категорія є невід'ємною беззаперечною частиною будь-якого напряму та виду господарської діяльності підприємства. Його вплив слід враховувати у прогнозуванні економічних наслідків рішень, які приймаються суб'єктом, а також поведінки споживачів, конкурентів. Використання сучасних методик оцінювання ризику інноваційних проектів дає більш об'єктивну інформацію про вплив ризику на ефективне забезпечення проведення інноваційної діяльності на підприємстві [9]. Тому необхідно комплексно оцінювати ризик у діяльності підприємства, обґрунтовано вибирати інноваційні проекти, а також розроблювати рекомендації щодо обмеження ризику під час їх реалізації. Це сприятиме більш дієвому обмеженню ризику в діяльності підприємств, її успішнішому здійсненню, а отже, частковому усуненню перешкод до її активізації на вітчизняних підприємствах.

Список використаних джерел:

1. Логвінова О.П. Оцінка ризику в інноваційній діяльності на основі критерію ризикостійкості інноваційного потенціалу підприємства / О.П. Логвінова // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. Науковий журнал. 2011. № 10(1) С. 162–165.
2. Бриндзя О.З. Врахування економічного ризику в управлінні підприємством/ О.З. Бриндзя // Ефективна економіка. Електронне наукове фахове видання.- 2014. № 1 С. 16–18.
3. Копитко М. І. Невизначеність як властивість середовища функціонування промислових підприємств / М.І. Копитко // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В.А. Дерій (голов. ред.) та ін. Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2014. Том 17. № 2. С. 61–68.
4. Холина А.Г. Управление предприятием в условиях неопределённости / А.Г. Холина, О.Н. Миновичина // Материалы III Всеукраинской научной конференции студентов «Проблемы управления производственно-экономической деятельностью субъектов хозяйствования» URL: <http://masters.donntu.edu.ua/2012/fknt/kholina/library/article1.htm>.
5. Кулагин О.А. Принятие решений в организациях : учеб. пособие./ О.А. Кулагин. СПб. : Изд. дом «Сентябрь», 2001. 148 с.
6. Донець Л.І. Науково-методичний інструментарій управління економічною стійкістю підприємства з урахуванням ризику / Л.І. Донець, О. В. Сергеева // Економічний нобелівський вісник, 2014. № 1 (7). С. 148–154.
7. Кучеренко В.Р. Економічний ризик та методи його вимірювання: Навчальний посібник. / В.Р. Кучеренко, В.А.Карпов, А.В. Карпов Одеса: ОДУВС, 2011.199 с.
8. Загородна О. Вплив ризику та невизначеності на ефективність інвестування/ О.Загородна // Матеріали П'ятої Всеукраїнської науково-практичної конференції пам'яті почесного професора ТНТУ, академіка НАН України Чумаченка Миколи Григоровича «Інноваційні засади управління підприємствами в умовах сталого розвитку» ТНТУ імені Івана Пулюя Тернопіль : ФОП Паляниця В.А., 2016. С. 40–41.
9. Латкіна С.А. Ризик у підприємницькій діяльності: колективна монографія / за заг. ред. д.е.н., проф. М.В. Шарко. Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2014. С. 135–142.